

11-F-10

Bonus - přelom 11-F-10

REC Univ. Prof. Dra JANA KAPRASA
NA SLAVNOSTNÍ VALNÉ HROMADĚ
ÚSTŘEDNÍ MATICE ŠKOLSKÉ
pořádané na paměť
PADESÁTÉHO VÝROČÍ JEJÍHO TRVÁNÍ
v Praze dne 7. prosince 1930

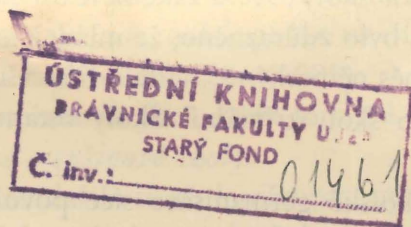
I. aaa 86.

4463-I

ZVLAŠTNÍ OTISK

Z JUBILEJNÍHO SLAVNOSTNÍHO SPISU ÚSTŘEDNÍ MATICE ŠKOLSKÉ

TISKEM »POLITIKY« V PRAZE 1932

*Řeč univ. prof. dra Jana Kaprasa
na slavnostní valné hromadě Ústřední Matice Školské,
pořádané na paměť padesátého výročí jejího trvání,
v Praze dne 7. prosince 1930.*

Pánové a dámy! Jubilea padesátiletého trvání Ústřední Matice Školské nelze začít jinak nežli *historicky*, vzpomínkou, jaké byly naše školy v starších dobách.

O školství starala se odedávna církev a od založení university Karlovy tato universita. Od válek husitských rozpadlo se školství naše podle náboženských vyznání, při čemž většinou bylo naučení se latině jako jazyku vědy velmi důležitou, namnoze hlavní součástí vyučování. Lutherství a s ním i částečně bratrství začalo vyučovati i němčině. Po bitvě bělohorské úkolem střední školy vůbec bylo naučiti latině. Školy nižší byly jen ve městech a u klášterů dokonaleji vybaveny, na venkově byly v úpadku. Měly naučiti čtení, psaní a počítání, jsouce do značné míry na venkově soukromým podnikem učitele — obyčejně vysloužilého vojáka nebo řemeslníka — který v nich se usadil a žil z naturálních a peněžitých dávek, od rodičů svých žáků vybíraných. Střední školy byly převahou v rukou jezuitských, jen zvolna vznikaly i školy jiných klášterů: Benediktinů, Kapucínů a Piaristů. Školy piaristické byly v této době úpadku duchem nejčeštější, a jejich školství nižší, ve kterém připravovali žáky pro školy střední, bylo vůbec české.

Do tohoto vývoje zasáhla pronikavě *Marie Terezie* svou „Allgemeine Schulordnung für die deutsche Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern“ z 6. prosince 1774. Jí bylo vyučování prohlášeno za „politicum“, o které se má starati stát. Nižší školství upraveno tu bylo jednotně tak, že u každé fary měla býti škola triviální, v každém kraji škola hlavní — trojtřídní a v každé zemi škola normální, jakýsi druh učitelských ústavů. Návštěva škol stala se povinnou a přihlíženo k vyššímu vzdělání učitelů. Současně však osvícený absolutismus sáhl na vyučovací jazyk škol.

Domyslíl tím jen to, co vlastně Habsburkové od svého příchodu do českého státu měli na mysli. Bylať *germanisace* od začátku jednou z hlavních os celého jejich snažení v českém státě. Snaha ta byla v dřívějších dobách obmezena většinou na dvůr, dvorské kruhy, později na byrokracii, vojsko, menší měrou i na měšťany. Nyní měla školami dolehnouti na nejširší kruhy

obyvatelstva. Ani to nestalo se naráz. Citované nařízení o školách v českém překladě znělo „Všeobecný školní řád pro české normální, hlavní a triviální školy . . .“ a také v textu samém mluví se napořád o *českých* školách. Avšak v dalším vývoji bylo zdůrazněno, že mládež má si osvojit *všude němčinu*, a za Josefa II. školy mají se státi vesměs německými; nestalo-li se všude tak, pak zabránil tomu jen nedostatek německých učitelů pro školy triviální. Školy ostatní však byly poněmčeny.

V době policejního absolutismu největší tlak školské germanisace sice povolil, nicméně systém celkový zůstal zachován.

Ve čtyřicátých letech devatenáctého století české probuzení pokročilo již tak dalece, že žádalo obnovení českých škol, jak je to zvláště patrné v anonymní brožůře v Lipsku tištěné 1845: „*Slovo v čas o vlastenectví*“.

V pražském hnutí r. 1848 byl požadavek českých škol zvláště zdůrazněn a proto také kabinetní list z 8. dubna slíbil jeho splnění. Částečně stalo se tak tomu i v praxi *nařízením gubernia* z 11. srpna 1848 pro školy v Čechách vydaným. Theoreticky zformuloval tehdy otázku Tomek (v Pražských novinách 30. března a Národních novinách 6. a 8. dubna), kde žádá reformu školství na základě mateřského jazyka, zároveň však nucené vyučování druhému jazyku zemskému. Proti snahám po české rovnoprávnosti ve škole i v úřadě čeští Němci v srpnu 1848 na kongresu v Teplicích utvořili požadavek oddělení německých částí Čech všude s výhradní němčinou.

Také na Moravě v září 1848 vyšlo několik nařízení, uvádějících češtinu do školství nižšího, zůstalo to však daleko za Čechami. Ve Slezsku pak není ani toho.

Na ústupky, učiněné takto školství, dolehl germanisující *Bachův absolutismus* těžkou rukou.

Teprve s *ústavní dobou* zase rozvinul se *boj o rovnoprávnost* češtiny vůbec a tím i ve školství. V boji tom liberální centralističtí Němci rakouští, a mezi nimi byli tehdy *všichni Němci z českého státu*, stali se hlavní oporou germanisačního programu absolutismu habsburského a odpůrcem jakéhokoliv ústupu češtině v úřadě nebo škole. Ve své nenávisti protičeské šli tak daleko, že *nesnesli ani nuceného učení se češtině* ve středních školách, takže zákon (1866) usnesený musil býti odvolán (1868), ač současně zaváděl nucenou němčinu na školách českých. Týž zákon z 18. ledna 1866 pro Čechy ustanovil, že na školách obecných má býti jen jeden jazyk vyučovací, druhý jen neobligátní, takže odstranil tu převládající dosud utrakvisaci mnohých škol obecných.

Theoretické potvrzení rovnoprávnosti češtiny ve škole znamená čl. XIX. *základních zákonů* z 21. prosince 1867, praví-li: „V zemích, ve kterých více kmenů národních přebývá, buďtež veřejné ústavy vyučovací tak zařízeny, aby každý z těchto kmenů národních bez nucení k naučení se druhému zemskému jazyku obdržel potřebných prostředků ku vzdělání ve svém jazyku.“

Jak německý liberalismus rozuměl i jasným zákonům, toho nejlepším dokladem je provádění říšského zákona školského ze 14. května 1869. V Čechách v českých krajích bylo školství skutečně počestněno, na Moravě však a ve Slezsku použito bylo § 6 přímo k zutrakvisování škol. Zvláště pověstné je v tom slezské *nařízení zemské školní rady* z 16. ledna 1873, zvané *Zeynkovo*, kterým všechny školy slezské naráz prohlášeny za utrakvistické; jeho ostří sice průběhem doby se otupovalo, nicméně až do převratu odstraněno nebylo. Také Češi *dolnorakouští* pocítili tíhu zákona na sobě, když nařízením zemské školní rady z r. 1875 dosavadní částečné české vyučování v pohraničních českých obcích na *Valtickou* a *Vitorazsku* bylo zakázáno.

V sedmdesátých a osmdesátých letech devatenáctého století patrná jest u Němců systematická snaha učiniti ze škol *nástroj poněmčovací* a snaha ta vyvrcholí návrhem *Scharschmidovým* r. 1886, aby němčině učilo se nejméně jako předmětu vyučovacímu na všech národních školách bez rozdílu.

Slezska po českém školství vůbec, ač ve Slezsku poměry českého školství byly nejubožejší. Nicméně bylo jisto, že vláda z důvodů politických učiní ve školství některé ústupky Čechům.

Aby tento vývoj slovanského a zvláště českého školství byl paralysován, založili němečtí liberálové, jichž veliká část byla právě ze zemí českého státu, r. 1879 ve Vídni *Schulverein*, jako spolek povoláný k obraně německé školské nadvlády v krajích slovanských, k systematické germanisaci a k službám dosavadní německé školské politice vůbec. Šlo o to, zabezpečiti všude soukromou cestou německé školství dříve, nežli český živel politicky zesílí! *Schulverein*, který pak v život vešel r. 1880, zařizoval proto pilně ústavy a školky pro děti školou ještě nepovinné, aby zajišťoval si materiál pro školy obecné! Neuvědomělým obcím na jazykovém pomezí zařizoval *Schulverein* školy, aby prokázal jejich potřebu a přinutil tak veřejnou správu, aby je převzala ve svůj náklad. Využítkovával tradičního přeceňování němčiny, záštity úřadů a vlažnosti našich lidí na škodu přirozeného rozvoje našeho školství, takže podařilo se mu na krátko proniknouti na některých místech i do území úplně českého, ať přímo svými školami, ať podporou jiných německých škol soukromých, zvláště škol, vydržovaných židovskými obcemi.

Jako obrana proti útoku školské germanisace vznikla pak r. 1880 *Ústřední Matice Školská*. Není sice přesně jasno, u koho první myšlenka na založení podobného spolku vznikla, jest však jisto, že spolek byl utvořen společnou prací zástupců *Ústředního spolku Jednot učitelských* a českých *novinářů*. Hned od počátku bylo jasno, že musí to býti spolek nestranný, bez politického přibarvení, aby v tehdejších dobách, kdy čím dál tím ostřeji rýsovaly se proti sobě oba politické tábory české, staročeský a mladočeský, měl zajištěnu příchýlnost a podporu v celém národě. Náhodou se pak stalo, že u kolébky jeho stáli skutečně společně *Mladočech Barák*, *Staročech Kořán* a *Josef Král*, předseda *Ústředního spolku Jednot učitelských*, o jehož politické příslušnosti se nedovídáme. A tak zůstalo i dále, jak viděti jak z komitétu zařizovacího, tak i z prvního výboru, kde téměř jednomyslně zvoleni na první *ustavující valné hromadě* 5. prosince 1880 vedle sebe zástupci *Mladočechů*, *Staročechů*, *novinářů* a učitelstva. V čelo *Ústřední Matice Školské* jako první její starosta postaven byl sám *František Ladislav Rieger*.

Pro celou další dobu pak zůstalo *základní zásadou* vedení *Ústřední matice školské prohlášení* zvěčnělého universitního profesora *Dra Kalouska*, že „k takovému dílu všenárodnímu, jakým bude působení *Ústřední Matice Školské*, spojí síly své všechny strany a vrstvy národa našeho bez rozdílu, a že nebude jediné, která by pod jakoukoliv záminkou odtrhnouti a odlučovati se chtěla od společné práce národní!“ Skutečně také jako při počátku, tak i v celém dalším padesátiletí podařilo se v *Ústřední Matici Školské* soustřediti uvědomělou inteligenci českou všech stran v jediný národní šik.

Původní stanovy *Ústřední Matice Školské* z r. 1880 byly vypracovány úplně podle stanov *Schulvereinu*. Podle nich bylo úkolem *Ústřední Matice Školské* zřizovati a vydržovati v zemích rakouských školy obecné a opatrovny s českým jazykem vyučovacím, zvláště v takových obcích, kde školy nelze dosíci nákladem veřejným. Teprve r. 1882 rozšířeno bylo působení *Ústřední matice Školské* i *na jiné školy* nežli obecné a opatrovny a zároveň umožněna byla i podpora škol.

Při založení *Ústřední Matice Školské* i v prvních deseti letech trvání tanulo matičním činníkům i politikům na mysli, že *Ústřední Matice Školská* bude svými školami *přesvědčovati úřady* o potřebě českého vyučování v místech smíšených a že úřady samy, vidouce školy matiční přeplněny českými dítkami, budou konati spravedlivě svůj úkol a postarají se, aby zřízeny byly české školy veřejné. Je sice pravda, že se v tomto období nejednou podařilo zříditi v místech, kde byly nejprve školy matiční, později školy veřejné, zároveň však bylo již zcela jasno, že o každou další veřejnou školu bude třeba svést velmi tuhý boj. Také naděje, že zveřejněním školy přejde do veřejné správy zároveň i *učitelstvo matiční*, se jen málo splňovaly.

obyčejnou obětavostí českou ve prospěch Matice. K drobným stálým podporovatelům, jichž tisíce se stále množí, přistupují po prvé *veliké odkazy* vzácných členů našeho národa, z nichž mnozí z mála dovedli dáti mnoho, a z nichž někteří dali vše, co měli. Také celkově, čím těžší jsou německé útoky na české školství a na Matici, tím více vzrůstají matiční příjmy a tím i možnost obrany proti německým útokům. A tak mohla Matice právě v tomto období splniti jeden z dávných svých úkolů, zabezpečiti své zaměstnance zřízením samostatného pensijního fondu, kterému dáno jméno *Kneidlův fond*.

Roku 1912, uprostřed nejostřejšího boje protimatičního, stává se starostou matičním na místě Kneidlově profesor *Jindřich Metelka*. Za něho nastaly nejprve Matici boje vnitřní, vyvolané jednak snahami učitelstva po zlepšení platů, po lepším zabezpečení existence a současně i po dosažení vlivu na správu matiční. Vedení matiční bylo by rádo vyhovělo, avšak mělo starosti o trvalé zabezpečení vydání takto zvětšených. Roku 1914 bylo také na valné hromadě jasně slíbeno, že bude vyhověno jak přáním učitelstva, tak potřebám školy, třeba by tím Matici vznikla nová těžká břemena. K uskutečnění slibu však již nedošlo, neboť na Matici dolehla nová tíseň nepoměrně větší všech dosavadních, *světová válka*.

Budovy matičních škol byly zabírány k účelům vojenským, při tom pustošeny a učební pomůcky ničeny. Matiční obětiny, papír, pokladničky byly konfiskovány, sbírky matiční byly zakazovány, učitelstvo matiční namnoze jako politicky podezřelé ponecháváno na vojně, takže mnohé školy bylo nutno obsaditi učitelkami mateřských škol. Všeobecná deprese prvních válečných let způsobila neobyčejný *pokles matičních příjmů*, takže jen nashromážděné fondy umožnily matiční existenci této doby. Teprve v posledních letech války příjmy se množily, jednak proto, že vzrostlo nebývalou měrou české národní vědomí, nadšení, a tím i obětavost, jednak i tím, že německý tlak, stále vykonávaný, vyvolával u nás vůbec silný protitlak.

Nebylo žádným tajemstvím, že vláda podle přání německých kruhů, zvláště německých politiků z českých zemí, čeká jen *na příležitost, aby Matice* nadobro a trvale se zbavila a ji rozpustila.

Matice byla o této vládní vůli dobře informována a dovedla si i v nejtěžších dobách zařídit své jednání tak, že příležitosti podobné vládě a Němcům nedala. Přes toto nebezpečení Matici stále hrozící neustoupila však nikdy ani ve válečné době od základních svých zásad: obrany českého dítěte a tím i českého lidu v ohrožených a smíšených krajích českého státu. Obětavost českých rodičů ve smíšeném území, národních organizací, místních *Matic, Národních Jednot* a matičních *odborů* umožnila tuto obranu českého dítěte za války. Jen touto svornou společnou snahou rodičů a hlavně *českých matek s Maticí* udrženo bylo i za války matiční školství všude tam, kde bylo před válkou. Matice hájila však také za války *svobodu svého učitelstva* proti podezřavosti školních úřadů. Památným *provoláním k matkám českým*, které vzniklo v srpnu 1917 ze spolupůsobení Matice s Národními jednotami, ač podepsáno bylo Národním výborem a Českým svazem, dovedla Matice posílit klesající mysl a *zdůrazniti celistvost zemí České koruny* a nedělitelnost jejich zemí.

Trvalá hodnota práce Ústřední Matice Školské ukázala se nejlépe *v dobách převratu*. Již před ním mohlo proti snahám Němců, žádajících až do poslední chvíle převratové utvoření uzavřeného území německého v Čechách i na Moravě — Slezsko chtěli celé — býti poukázáno na to, jak málo je území to uzavřené, když je v něm tolik českých škol, z nichž největší část byla ovšem buď matiční anebo z matičních vznikla. *Při vlastním jednání mírovém mohla pak tato skutečnost zvláště důrazně býti vyčena v důvodech, proč trváme na tom, aby území smíšené česko-německé nebylo od českého státu oddělováno. Byla velká škoda, že na Těšínsku pro krátkost doby předválečné přece sít matičního školství, budovaného součinností Ústřední Matice*

práce dnes i budoucně. Ústřední Matici Školské připadá v práci té úkol čestný. *Jejím cílem jest zachovati vždy a všude českému národu české dítě. Ani jedna česká duše dětská neměla by malému českému národu býti ztracena.*

Skvělé výsledky dosavadní činnosti matiční, docílené svornou prací celého národa, jsou nám zárukou další stejně úspěšné práce matiční pro český národ a pro stát československý. (Výborně; opěťovaný a spontanní potlesk.)